

A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLAT MŰKÖDÉSE¹

*A vallásszabadság jogának szervezeti keretei
a büntetés-végrehajtási intézetekben*

TIHANYI Miklós
tanársegéd (NKE RTK)

1. Állami, vagy egyházi szolgálat?

A Börtönlelkészi Szolgálat (továbbiakban: BLSZ, vagy Szolgálat) működésének vizsgálata során nem lehet megkerülni azt a kérdést, hogy jellegét tekintve állami, vagy egyházi szolgálattal van-e dolgunk. Az egyházjogász számára kézenfekvő a válasz: természetesen egyházi szolgálat, de állami köntösben. Ha pedig ugyanerről megkérdezzük a pönológust, akkor könnyen azt mondja, hogy a börtönlelkész büntetés-végrehajtási célként meghatározott reintegrációs munkát végez, ezért természetesen állami feladatot lát el, csak épp egyházi köntösben.

Alkotmányos megközelítésből annyi bizonyos, hogy az egyház államtól elválasztott működésének a határvonalán állunk. Hatályos Alaptörvényünk szabályozása szerint az állam és a vallási közösségek különváltak működnek. Ismert olyan szakirodalmi álláspont, amely szerint a különvált működés annyi tartalmi többlettel bír, hogy kifejezésre juttatja az állam és egyház együttműködésének rendszerét.² Minden együttműködés, amely meghatározott közös cél elérésére szerveződik ilyen határterületnek tekinthető. Ugyanezzel a problémával találkozunk magunkat szembe az iskolai hittanórák és a Tábori Lelkészi Szolgálat esetében is: van az államnak egy kitűzött célja, legyen ez akár a gyermekek erkölcsi nevelése, a katonák tartásának, harci mo-

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Egyed István Posztdoktori Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.”

² SCHWEITZER Gábor: Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása. *MTA Law Working Papers*, 2014/44. 1.

ráljának növelése, vagy – mint vizsgálatunk tárgyánál – a fogvatartottak reintegrációja, amihez segítségül hívja az egyházakat.

A felekezeti egyenjogúság egyik sarokköve az állammal való együttműködés, mint-hogy együttműködés fogalmilag csak szuverén jogalanyok között képzelhető el. Az Alaptörvény eredeti szövege az elválasztott működéshez hasonlóan az állammal való együttműködést is tényként, vagyis meglévő, kivételt nem tűrő szabályként rögzítette. A negyedik módosítással kialakított jelenlegi szövegével az Alaptörvény az állam és a vallási közösségek közötti együttműködést a közösségi célok elérése érdekében történő lehetőségként szabályozza. Az együttműködésről a vallási közösség kérelme alapján az Országgyűlés dönt. Az együttműködésben részt vevő vallási közösségek bevett egyházként működnek.³ Az állammal való együttműködés különösen azóta sarkalatos kérdése az egyházak egyenjogúságának, mióta az állammal való együttműködés a bevett egyházi státusz elnyerésének feltétele és egyben célja. Az Alaptörvény értelmében az együttműködés nem kötelezettség, csupán lehetőség. Mégis a bevett egyházi státusz elnyerésének feltétele annyiban, hogy az országgyűlés döntése alapján az együttműködésben résztvevő vallási közösségek tekinthetők bevett egyháznak. Az együttműködés célja pedig abban fogalmazódik meg, hogy a „bevett egyház” státuszának elnyerése nyitja meg a vallási közösség előtt a társadalmi céljai eléréséhez vezető utat.⁴ Az együttműködés biztosítja a lehetőséget a börtönlelkészi, a tábori lelkészi szolgálatban, a közoktatásban, az egészségügyi ellátásban való közreműködéshez. *Ádám Antal* világít rá az állam és egyház közötti együttműködés természetére. E szerint az együttműködés nem követelmény, hanem lehetőség. Ugyanakkor létrejöttét és tartalmát tekintve nem a partnerek kezdeményezésének, tárgyalásának eredményeként alakulhat ki, hanem a vallási közösség kérelmére, amelynek elfogadásáról az Országgyűlés egyoldalúan dönt. Ennek az együttműködésnek csak a bevett egyházak lehetnek partnerei. Ebből eredően a bevett egyházak sajátos jogosultságai nem a kétoldalú megállapodásból, hanem az állam önálló döntéseiből származnak. Végül pedig rámutat arra, hogy az együttműködés feltételeit sarkalatos törvény szabályozza.⁵ Az együttműködés többszintű rendszerében csupán az első lépést jelenti az Országgyűlés döntése, mellyel valamely vallási közösséget bevett egyházzá minősít. Az együttműködés következő szintjét meghatározott társadalmi célok elérése érdekében a kormánnyal kötött megállapodás jelenti.⁶ Végül az együttműködés harmadik szintje a konkrét feladatok ellátására irányul. Ilyennek tekinthető a BLSZ börtönmissziós tevékenysége is, amely a büntetés-végrehajtási szervezet és a résztvevő egyházak közötti együttműködésen alapul.

³ Alaptörvény VII. cikk (4) bek.

⁴ Az Alkotmánybíróság 2017. év utolsó napjaiban megjelent határozata szerint a Magyar Állam alkotmányos mulasztásban van, mert az Országgyűlés nem alkotta meg a bevett egyházzá nyilvánításra irányuló eljárásban előírt döntési határidő elmulasztása esetére alkalmazandó eljárás szabályát. Emiatt van olyan egyház, amelyik államilag elismert, támogatott célokat szolgál, mégis abban a helyzetben van, hogy a jogalkotó mulasztása folytán – hosszú ideje várva a bevett egyház státusz elnyerésére – bizonytalan jogi környezetben kénytelen társadalmi céljait megvalósítani 36/2017. (XII. 29.) AB határozat.

⁵ *ÁDÁM Antal: Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2015. 374.

⁶ Ehtv. 9. § (1) bek.

Mindezek alapján egyetlen mondattal eképpen lehet megválaszolni az alcímben feltett kérdést: a börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat. Nem vitás, hogy a reintegráció se nem állami, se nem egyházi, hanem leginkább társadalmi cél, minthogy a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál. Az állami keret sem lehet kétséges, mert egyfelől a BLSZ a büntetés-végrehajtás szervezeti keretei között működik, másfelől pedig az ott zajló folyamatok az állami felelősség körébe esnek. Végül pedig kétséget kizáróan megállapítható, hogy a BLSZ sajátos, kizárólag az egyházakra jellemző tevékenységet lát el kifejezetten egyházi eszközökkel, módszerekkel. Úgy tűnhet, mintha az egyéni, vagy a közösségi lelkigondozás ugyanazokra az elvekre, módszerekre hagyatkozna, mint a világi pszichológia. Van azonban egy jelentős különbség, ami a jogász és általában a társadalomtudományok iránt érdeklődőknek a világnézeti elkötelezettségben ölt testet. Leszögezhetjük, hogy a pszichológia világnézetileg semleges, vizsgálati tárgya az ember mint biológiai lény viselkedése. Az egyházak természetükből eredően nem lehetnek világnézetileg semlegesek így módszereik is világnézetileg elkötelezettek, mert az általuk elfogadott vallási téziseken alapulnak. Ennek megfelelően az egyházi lelkigondozás – szemben az általános pszichológiával – vallási tanítások mentén és azok alapulvételével fejt ki hatását.

2. Kutatási módszertanról röviden

Kutatás részeként interjúk segítségével igyekeztem megismerni a Szolgálat működését. Az értékeléskor felhasználtam azokat az interjúkat is, amelyeket korábban vettem fel börtönlelkészekkel, majd ezeket bővítettem részben azonos, részben pedig továbbgondolt interjúkérdésekkel.⁷ A korábbi interjúkat a főváros területén működő bv. intézetek börtönlelkészei körében végeztem. Az újabb interjúkat a Pálhalmai Országos Bv. Intézetben, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtönben, a Szombathelyi Országos Bv. Intézetben, valamint a Váci Fegyház és Börtönben vettem fel. Az interjú alanyok a Katolikus Egyház, a Magyarországi Református Egyház, valamint a Magyarországi Evangélikus Egyház börtönlelkészei voltak. Az újabb interjúk keretei között lehetőségem volt a börtönlelkészek és civil missziós társaságok munkájának közvetlen megfigyelésére, mert az interjúkat és egy folyamatban lévő további kutatáshoz szükséges fogvatartotti kérdőívezést a legtöbb helyen vallási alkalmakkal egybekötve végezhettem el. Tanulmányoztam a korábban hatályban volt és a jelenlegi hatályos jogszabályi környezetet.⁸ Megkereséssel fordultam a BVOP felé annak érdekében, hogy a BLSZ működésére jellemző főbb adatokat megkapjam. Az empirikus kutatásokat természetesen módon a hazai szakirodalom feldolgozása alapozta meg. Ezek sorában különleges helyet foglal el a BLSZ tizenöt éves jubileumának alkalmából börtönlelkészekkel tartott kerekasztal

⁷ TIHANYI Miklós: *A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei*. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, 2016.

⁸ A korábban hatályban volt Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rend. és a jelenleg hatályos Börtönlelkészi Szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rend.

beszélgetés írásos verziója.⁹ A meghívott börtönlelkészek teljes egészében lefedték a Szolgálatban szerepet vállaló keresztény egyházakat. Mivel sajnálatos módon az izraelita felekezet nem képviseltette magát, a Szolgálatban résztvevő egyházak köre nem volt teljes. A beszélgetés leginkább azokat a témákat érintette, amelyek egyben e tanulmány tárgyát is képezik. Minthogy egy tematikus – meglepően nyitott és őszinte hangvétellű – beszélgetés jelent meg írásban, ezért műfaját tekintve leginkább az interjúhoz áll közel. E helyütt a külföldi szakirodalmi adatok feldolgozása azért maradt el, mert e munkám célja kizárólag a hazai környezetben szolgáló Börtönlelkészi Szolgálat működési mechanizmusa jellemző vonásainak feltárása.

Korábbi kutatásaimban a Katolikus Egyház részéről meghallgatott börtönlelkész az interjúkészítés idején már nyugállományba vonult, azóta missziós tevékenységet folytat a bv. intézetben. Kérdéseim természetes módon nyugállományba vonulása előtti időszakra vonatkoztak, a válaszok ennek megfelelően adekvátak voltak. E tanulmány elkészítését közvetlenül megelőző interjúk egyikében, illetve a korábban meghallgatott katolikus börtönlelkész közös vonása, hogy egyik sem felszentelt pap. Első ránézésre ellentmondásos helyzet, hogy a „lelkész nem pap.” A látszólagos ellentmondás oka, hogy köznapi értelemben a lelkész és a pap kifejezéseket egymás szinonimájaként értelmezzük. Ugyanebben a kontextusban pedig a börtönlelkészt olyan lelkészként lehet értelmezni, akinek sajátos szolgálati területe a börtön. Ezért köznapi értelemben nem is lehet értelmezni azt, hogy miként lehet olyan valaki börtönlelkész, aki nem pap. Az ellentmondás feloldása az állami jog és az egyházjog egymáshoz való viszonyán alapul. Az alapvető kérdés, hogy van-e a lelkészek jogállását szabályozó állami törvény. Az Ehtv. 13. § (1) bekezdése szerint „*az egyházi személy a bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy.*”¹⁰ A „bevett egyház belső szabálya” a „felekezeti egyházjog”, némely szerző szerint röviden „egyházjog” kifejezés tartalmával azonosítható. Ezzel az állam az egyházakra bízta annak eldöntését, hogy mely alkalmazotti köre milyen típusú jogviszonyban lássa el feladatait. Semmi nem korlátozza azt, hogy ugyanaz a feladat – pl. kántor, orgonista stb. – az egyik egyház joga szerint egyházi szolgálati, a másik egyház szabálya szerint pedig munkaviszonyban kerüljön ellátásra.¹¹ Ezzel a megoldással az állam az egyházjogot recipiálja, ennél fogva jogként fogadja el. A hatályos IM rendelet szerint börtönlelkész az lehet, aki rendelkezik egyházi, illetve felekezeti előjárója hozzájárulásával. Szóba sem kerül, hogy a börtönlelkésznek egyben felszentelt papnak is kell lennie. A Katolikus Egyház a maga részéről ezt az állami szabály adta lehetőséget használja ki, hogy – a kínzó paphiány enyhítésére is – egy-

⁹ Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat. Kerek-asztal beszélgetés lelkészekkel a szolgálatukról. *Börtönügyi Szemle*, 2015/3.

¹⁰ 2011. évi CCVI. tv. a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogáról.

¹¹ Külön figyelmet érdemel, hogy az Ehtv. 13/A § (1) bek. szerint „a vallási tevékenységet végző szervezet vallásos szertartást hivatásszerűen végző tagja a vallási tevékenységet végző szervezet szolgálatában álló, munkaviszonyban foglalkoztatott természetes személy”. Ennek megfelelően egy nevében egyházi jelzõt viselő szervezet „lelkésze” nem állhat egyházi szolgálati viszonyban.

házigában lehetővé tegye a laikusok börtönlelkészi szolgálatát. Ennek megfelelően a Katolikus Egyház részéről a Szolgálatban börtönlelkészként részt vesznek felszentelt papok, és olyan laikusok egyaránt, akik rendelkeznek teológiai jellegű végzettséggel, de nem felszentelt papok. Interjú alanyaim között egyaránt szerepelt felszentelt pap és laikus börtönlelkész egyaránt. A protestáns egyházak minden esetben felszentelt lelkészt rendelnek ki börtönlelkésznek.

A börtönlelkész helyzete igen összetett. Egyházának törvényei szerinti egyházi személynek minősül, ugyanakkor állami szervvel áll közalkalmazotti viszonyban.¹² Szolgálatait pedig az állam által fogva tartott börtönpopuláció kényszerközössége számára végzi. Ennek a háromoldalú viszonyrendszernek megfelelően az interjú kérdések összeállításával arra kerestem választ, hogy mi jellemzi a Szolgálat és a bv. intézetek közötti, a kirendelt lelkész és egyháza, valamint a börtönlelkész és a fogvatartottak közötti viszonyt. További vizsgált terület volt a börtönlelkészek szerepfelfogása, valamint a Szolgálat működésének körülményei.

3. A működés jellemzői

E tanulmány keretei között nem kívánom vizsgálat tárgyává tenni a BLSZ szervezetét és annak alkotmányos jellemzőit. Ezt e mű megírásakor megjelenés alatt lévő munkáimban elvégeztem. Ezért e helyütt kizárólag elvekre és mechanizmusokra kívánok fókuszálni. Vizsgálódásaim eredményeként törekedtem a BLSZ működése jellemző vonásainak megismerésére, vázolására. Ennek során nem teológiai, hanem elsősorban társadalomtudományi megközelítést alkalmaztam.

3.1. Az ökumenikus szellemiség

A korábban hatályos jogi szabályozás kifejezetten rögzítette az ökumenizmus elvét. A szabályozásban használt szófordulat – „[...] ökumenikus szellemben [...] végzi” – arra utalt, hogy a jogalkotó nem is normatív parancsként, hanem tényként rögzítette az ökumenikus szellemiségű működést.¹³ A hatályos jogszabályi környezet kifejezetten nem rögzíti, de tartalmából levezethető, hogy a BLSZ-ben résztvevő egyházak ökumenikus szellemben végzik a szolgálatukat.¹⁴ Annak ellenére, hogy a jogalkotási hiátus miatt nem szenvedett csorbát az ökumené szellemisége, úgy vélem elegánsabb megoldás volt a korábbi. Az ökumené megjelenik a BLSZ összetételében, belső arányaiban. A Büntetés-végrehajtási Szervezet már a kezdeti lépéseknél arra törekedett, hogy a BLSZ-ben résztvevő egyházak egyfajta társadalmi reprezentativitást biztosítsanak. Ennek érdekében a résztvevő egyházakkal együttműködve kerültek elosztásra a lelkészi szolgálá-

¹² Ld. KASZÓ Gyula: Rendszerszemlélet a börtönlelkigondozásban. A lelkigondozó helyzete a „börtön” rendszerében. *Börtönügyi Szemle*, 2001/4.

¹³ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rend. 3. § (5) bek.

¹⁴ A Börtönlelkészi Szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rend. 2. § f) pont, 3. § (4) bek.

lati beosztások.¹⁵ E mű megírásakor a BVOP tájékoztatása szerint 15 főállású (teljes munkaidős) és 4 részmunkaidős katolikus, 7 főállású és 4 részmunkaidős református, 2 főállású és 2 részmunkaidős evangélikus, valamint 1 főállású izraelita börtönlelkész szolgál. E számokból is kitűnik, hogy a hatályos szabályok szerint minden intézetre előírt 1 fő teljes munkaidős börtönlelkész foglalkoztatásával a Büntetés-végrehajtási Szervezet és az egyházak még elmaradásban vannak.

Első tekintetre illuzórikus elvárásnak tűnik, hogy egy lelkész, aki személyes hite és lelkészi esküje elkötelezetté tesz egyházának vallási tanításaival szemben, ezeket félretéve, vagy legalábbis háttérbe szorítva lássa el lelkészi szolgálatait. Ugyanakkor az ökumené a börtönfalakon kívül az egyházi élet része. Olyan törekvést jelent, amelynek célja a szétszakadozott keresztyén egyházak közötti kapcsolat erősítése. Ennek jegyében az egyházi élet számtalan ökumenikus eseménnyel gazdagodik. Az ökumenikus szellemiség nem azt jelenti, hogy a lelkész szakít egyháza hagyományaival, hitelveivel, hanem azt, hogy különbözőségek helyett az azonosságok válnak hangsúlyossá. Több egyházi közösségi alkalmon vettem részt. Az itt tapasztaltak alapján azt a következtetést tudom levonni, hogy lelkészek általában nem viselik egyházuk jellemző liturgikus öltözetét. Egyikük megfogalmazása szerint ennek az az oka, hogy nem szeretné, ha valaki azért nem fordulna hozzá egy problémával, mert eltérő felekezetű. Ha azt szeretné, hogy bárki bizalommal forduljon hozzá, akkor neki elsősorban Isten szolgálójának kell lennie és csak másodsorban egyháza felszentelt papjának. Természetesen az ökumenikus szellemiség nem követel önmeg hasonlást. Nem reális elvárás például a katolikus paptól a két szín alatt történő úrvacsora osztás. Az viszont reális és általában meg is valósul, hogy amíg a példában említetthez hasonló markáns különbözőségek nem eredményeznek lelkiismereti konfliktust, addig börtönlelkész nem hangsúlyozza a felekezeti különbözőségeket, amikor ezek felszínre kerülnek, akkor pedig a sajátjától eltérő vallási igényeket más egyházak közreműködésével törekedjen kielégíteni. E téren az ökumené szoros összefüggést mutat a külső együttműködés jellemzőjével. Az ökumenizmus keretein túlmutat az az elvárás, hogy lelkész koordinálja más vallási szervezetek börtönmissziós tevékenységét. Ebben ugyanis már olyan egyházak és híveik számára történő hitéleti tevékenység előmozdítása is beletartozik, amelyek hitelveivel a lelkész belső meggyőződése szöges ellentétben áll. Pl. egy keresztyén börtönlelkésznek elő kell segítenie akár a muszlim börtönmisszió működését is. Az állam jogi parancsa – az egyházjog nyelvére fordítva – azt írja elő a lelkész számára, hogy segítse elő más felekezetek hitelveinek tanítását, terjesztését. Saját egyházának belső törvényei és saját belső meggyőződése ezzel ellentétben pedig csak a saját vallásának tanítását támasztja követelményként. A két elvárás között feszülő ellentmondás az egyén szintjén lelkiismereti konfliktust eredményezhet. Amennyiben egyéni vallási igény kielégítése érdekében kell közreműködnie, abban az esetben az interjúk alapján elmondható, hogy a lelkészek elfogadják az egyén más hitét és készek ennek érdekében eljárni. E megoldás – túl azon, hogy összhangban áll a jogi előírásokkal – mindenképp dicséretes.

¹⁵ BÖRKÖNYI István: A magyar börtönlelkészség. *Börtönügyi Szemle*, 2000/4. 77.

3.2. Külső és belső együttműködés, avagy a börtönlelkész kettős jogállásnak dilemmája

A külső együttműködés jellemzőjét már érintettem az ökumenikus szellemiségnél. Kétségtelen, hogy ennek a szellemiségnek csak széleskörű felekezeti közti együttműködés képes megfelelni. A börtönlelkész feladatai közé tartozik a fogvatartotti igények kielégítése érdekében a BLSZ szolgálati ágáival való együttműködés és azoknak az egyházaknak, illetve missziós szervezeteknek a koordinálása, amelyek börtönmissziós szolgálatot végeznek. Csak néhány példa, jellemzően azok, amelyek rendszeres szolgálatot végeznek: Börtöncursillo, Magyar Evangéliumi Börtönmisszió, Mécses Szeretetszolgálat, Magyar Testvéri Börtöntársaság, Jehova Tanúi, Hit Gyülekezete, Hetednap Adventista Egyház. Az interjúk alapján nehéz megítélni a „bejárós” szervezetek működését. A megkérdezett lelkészek igen ellentmondásosan nyilatkoztak. Ami kirajzolódott, az a Jehova Tanúi, A Hit Gyülekezete, a Börtöncursillo aktivitása és ezzel együtt járó relatív elfogadottságuk. A lelkészek legtöbbször kiemelte, hogy ezekkel a szervezetekkel könnyű az együttműködés, mert elfogadják a börtön szabályokat és a börtönmissziós munkában betöltött szerepüket. A többi missziós szervezet elfogadottsága, munkájuk hasznosságának megítélése erősen megoszlott, semmilyen koherenciát nem mutat.

A külső együttműködés kialakításánál úgy ítélem meg, hogy tekintettel kell lenni a migráció okozta nehézségekre. Magyarország egyelőre nem célország, csupán tranzitállomás. Ezért a közeljövőben nem kell attól tartani, hogy nagyobb kolóniák alakuljanak ki és az itt lakók egy része radikalizálódva komoly biztonsági kihívást jelentsen. Ugyanakkor a határzár megsértése szabadságvesztéssel fenyegetett cselekmény, melynek elkövetői ezért megjelenhetnek a magyar büntetés-végrehajtás rendszerében. Két körülmény miatt is külön figyelmet kell fordítani a vallásgyakorlásukra. Egyfelől zárt intézményi keretek között az alapvető jogként megjelenő vallásszabadságuk gyakorlásához elengedhetetlen az állami közreműködés. Másfelől a helyesen kialakított rendszerrel talán megelőzhetőek a nyugat-európai börtönökre jellemző iszlám radikalizáció tünetei.

A belső együttműködés az intézetben belüli együttműködést öleli fel. Az a kérdés vetődik fel, hogy a börtönlelkész mennyire képezi az intézet integráns részét. A hatályos szabályozás megkülönbözteti a közalkalmazott börtönlelkészt és a közalkalmazotti viszonyal nem rendelkező börtönlelkészt. A nem közalkalmazott börtönlelkész hitéleti tevékenységét szintén védelem illeti meg, ahogy az együttműködés kötelezettsége is terheli.¹⁶ Minthogy a BLSZ lelkészei mindannyian közalkalmazottak, ezért a továbbiakban elsősorban rájuk fókuszálok. Túlzóan leegyszerűsített válasz az, hogy közalkalmazottként természetes módon részét képezik az intézetnek és a fogvatartói adminisztrációnak. A tényleges helyzet ennél lényegesen összetettebb, semhogy ilyen megközelítésben lehetne szemlélni. A börtönlelkészek nem egyszerűen közalkalma-

¹⁶ SCHANDA Balázs: A vallás szabad gyakorlásának joga sajátos élethelyzetekben. A vallási közösségek működése a büntetés-végrehajtási intézetekben. In: BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin (szerk.) *Sapiens is sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press–OKRI, 2016. 153.

zottak, hanem kettős jogállású személyek. Egyfelől közalkalmazottak, másfelől egyházuk törvényei szerint lelkészek. Tehát vonatkoznak rájuk az egyházi törvények éppúgy, mint az állami törvények. A határ ott húzható meg, hogy szakmai tevékenységük (egyházi szolgáltatások, szertartások) az egyházjog hatálya alá tartozik, minden más, így különösen az intézet rendjére és biztonságára vonatkozó szabályok tekintetében közalkalmazottak. A bv. intézet parancsnokának utasítás adási joga is csupán az intézet működési rendjére vonatkozhat. Ugyanakkor a börtönlelkészek saját egyházuk kirendelt lelkészei. Szakmai feladataik és lelkészi jogállásuk tekintetében az állami jog alóli immunitást élveznek.¹⁷

Az intézettel való jogi viszony tekintetében a jogalkotási folyamatban jelentős visszalépés figyelhető meg. A börtönlelkésznek nincs állami szervvel kapcsolatban álló szervezete, amellyel a börtönlelkészek alkalmazotti viszonyban állnának, ezért az egyes lelkészek azzal a bv. intézettel állnak közalkalmazotti viszonyban, ahol a szolgálatukat teljesítik. Ugyanennek a bv. intézetnek parancsnoka rendelkezik a munkáltatói jogokkal, legalábbis ami a közalkalmazotti státuszt illeti. Ennek megfelelően a börtönlelkészeknek közalkalmazottként olyan állami elöljárójuk van, aki szolgálatukra meghatározó befolyással bír. Ez a helyzet a börtönlelkészeket kiszolgáltatótá teheti. Ezen némiképp enyhítenek azok a szabályok, amelyek a munkaköri leírás kialakításakor az egyházi elöljáróval történő előzetes egyeztetést, illetve a jogviszony megszüntetésekor az előzetes véleménykérést írják elő.¹⁸ A korábbi IM rendelet szerint a börtönlelkész „tevékenysége kizárólag az egyházi jogi személy irányítása, felügyelete alatt állt.”¹⁹ A hatályos IM rendelet ellenben már nem ilyen egyértelmű. A zavart a *börtönlelkész*, illetve a *közalkalmazotti státuszú börtönlelkész* megkülönböztetése okozza. A *börtönlelkészekre* vonatkozó szabályok szerint „a börtönlelkész a vallási tevékenységet egyháza belső szabályai szerint, más vallási közösségek önállóságának tiszteletben tartásával végzi. E tevékenysége kizárólag egyházi irányítás és felügyelet alatt áll.”²⁰ Ellenben a *közalkalmazotti státuszú börtönlelkész* esetében az irányítási jogkör egészen máshogy került szabályozásra. E szerint: „A közalkalmazotti státuszú börtönlelkész a bv. intézet parancsnokának irányításával végzi munkáját. A bv. intézet parancsnoka a hitéleti tevékenységre vonatkozó döntést nem hozhat.”²¹ Itt már nyoma sincs az egyházi irányításnak, csak az államinak. Érthető a jogalkotói törekvés, mert megeshet, hogy nem minden börtönlelkész közalkalmazott. Mégis felemás és zavaros szabályozás született, mert a jogalkotó figyelmen kívül hagyta, hogy a *közalkalmazott börtönlelkészek* is egyházuk felszentelt papjai, akiket kötnek az egyházi törvények. Ennek megfelelően a börtönlelkészek a hitéletre vonatkozó tevékenységüket egyházuk törvényei szerint

¹⁷ 32/2003. (VI. 4.) AB határozat.

¹⁸ A börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 8. § (4) és (6) bek.

¹⁹ A Börtönlelkészi Szolgálatról szóló 13/2000. (VII. 14.) IM rend. Legutolsó hatályos szövege 3. § (4) bek.

²⁰ A börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 6. § (2) bek.

²¹ A börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 8. § (3) bek.

végzik. Egyházi fegyelemsértés esetén az eljárást az egyházi előjáró folytatja le. Felmerülhet olyan konfliktushelyzet, melyben a vallásgyakorlás és az intézet rendje, biztonsága egymással konkurál. Ebben a helyzetben a börtönlelkész közalkalmazottként felel az intézet biztonságáért, ugyanakkor lelkészként felel a rábízott gyülekezetért. Az ilyen jellegű konfliktus a jog számára nehezen feloldható, mert egyszerre van benne jelen a jogi parancs és a hitből fakadó lelkiismereti parancs. Kézenfekvő megoldásként szolgálta a nehézségek kiküszöbölését a korábbi IM rendeletnek az a szabálya, amely szerint a börtönlelkész és a parancsnok köteles együttműködni a szolgálat feladatainak zavartalan megvalósítása érdekében. Amennyiben ez nem nyújt kellő megoldást, abban az esetben – az egyházjog jogi jellegére tekintettel – az egyházi törvénnyel szemben az állami parancs kikényszeríthető.

A jelenleg hatályos IM rendelet szerint az intézet parancsnoka és a börtönlelkész(ek), valamint az őket delegáló egyházak együttműködnek a börtönlelkészi szolgálat zavartalan ellátása érdekében.²² Ez az együttműködésnek lényegében egy felsőbb szintjét jelenti, amely a működés feltételeit hivatott megteremteni. Az együttműködés második szintjét – a napi szintű együttműködést – a reintegrációs célok megvalósítása, valamint a fogvatartási kockázatok csökkentése érdekében való együttműködés képezi.²³ Ezzel a szabályozással jogi elismerést nyert a lelkész reintegrációban betöltött szerepe. Ugyanakkor érthetetlen az a fajta megszorítás, amely lelkész esetében az együttműködés gyakorlati szintjén nem említi a hitéleti tevékenységet, csak a reintegrációt. Igaz, hogy a lelkész a reintegrációban vallási jellegű cselekmények útján vesz részt, de ez korántsem jelent kizárólagosságot. Másfelől a vallási rítusok gyakorlása nem reintegrációs célokat szolgál. Pl. esküvői szertartás, gyermek keresztség. Ezek kiszolgáltatása nem nélkülözheti e belső együttműködést.

A BLSZ szolgálatának működésében lényeges elem az intézet alkalmazottaival való együttműködés színvonala. Szinte nincs olyan vallási alkalom, amelyhez nélkülözni lehetne a személyzet együttműködését. Ahhoz, hogy a lelkész egyéni lelki gondozást végezzen, vagy be kell jutnia a zárkába, vagy a fogvatartottnak kell onnan kijutnia hozzá. Egyik sem elképzelhető a felügyelő közreműködése nélkül. A csoportos vallási alkalmak megszervezése és végrehajtása pedig még nagyobb munkaterhet jelent. Ugyancsak az együttműködés jellemzi a reintegrációs tiszt munkáját azoknál a fogvatartottnaknál, akik rendszeres vallásgyakorlók. Esetükben a lelkész és a tiszt képes egymást jól kiegészíteni, támogatni. Ezért az interjúkban külön figyelmet szenteltem a személyzettel való együttműködés különböző aspektusainak. A meghallgatott lelkészek valamennyien közalkalmazottként láttak el börtönlelkészi szolgálatot. Emiatt szembesülniük kellett a bv. szervezet hierarchikus rendjével. Kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy működésük során ez nem jelentett problémát, nem kaptak olyan utasítást, amely ellentétes lett volna a börtönlelkészként vállalt szolgálatukkal, lelkiismereti, vallási meggyőződésükkel. Az intézet rendjének megtartása nem akadályozza

²² A börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 5. § (1) bek.

²³ A börtönlelkészi szolgálatról és a börtönmissziós tevékenységről szóló 8/2017. (VI. 13.) IM rendelet 7. § (1) bek.

munkájukat. Korábbi kutatásaimban egy olyan esetről számoltak be, amikor konfliktus merült fel az intézet működése és a szolgálatuk között. Az egyik intézetben az örök leterheltsége miatt nem volt lehetőség a rabok házirendben szabályozott időben való istentiszteletre kísérésének. Esetükben a megoldást az jelentette, hogy az intézet parancsnokával megállapodtak, hogy a helyzetre való tekintettel a házirendtől eltérő módon ugyanazon a héten másik alkalommal kerül megtartásra az istentisztelet. Ez az eset megfelelően példázza, hogy a gyakorlatban a személyes kapcsolatokon nyugvó együttműködési kötelezettség helyes, célszerű és jóra törekvő alkalmazása alkalmas eszköz arra, hogy mindenki számára megnyugtató megoldást szülessen. A börtönlelkészek egyöntetű véleménye szerint ez a fajta együttműködés az ő szolgálatuk működőképességének záloga.

A megkérdézett börtönlelkészek a bv. intézettel való viszonyukat általában jónak értékelték. Érdekes módon a korábban készült interjúkban a lelkészek arról számoltak be, hogy a felső vezetés lényegesen segítőkészebb, mint a szervezeti hierarchiában a középvezetéstől lefelé elhelyezkedő állomány. A legtöbb problémát a tiszthelyettesi végrehajtó állománnyal való együttműködés jelenti számukra. Nem ritkán tapasztalják, hogy az örök, felügyelők felesleges tehernek élik meg az együttműködést, melytől leginkább szabadulni igyekeznek. Leggyakoribb probléma, hogy a rabokat késve hozzák a vallásgyakorlási alkalmakra. Egy lelkész pedig arról számolt be, hogy alkalmanként korlátozzák a körletekben való mozgását, de ennek biztonsági okait nagyobb részben el tudja fogadni. Mint azt az említett példa is mutatja, empatikus módon elfogadják az állomány nagyfokú leterheltségét, ugyanakkor időről időre előfordulnak indokolatlan esetek. Ennek okaként többféle magyarázattal szolgáltak. Ezek között szerepelt a világnézeti ellentét, a rosszindulat, a gáncsoskodás, a hanyagság, illetve az örök téves szerepfelfogása. Ez utóbbi alatt több értelmű téves szerepfelfogást értettek. Az egyik szerint az örök hatalmat érznek a rabok felett, ennek a hatalomnak az érzékeltetése a célja annak, hogy nem teljesítik a kéréseket. A másik téves szerepfelfogás ugyancsak egyfajta hatalmi attitűdből indul ki azáltal, hogy a lelkész is kiszolgáltatott helyzetben van, mert az örök közreműködése nélkül nem tudja szolgálatát végezni, hiszen az örök engedik be a zárkába, az örök hozzák ki onnan, illetve kísérik a fogvatartottakat. Az örök közreműködése nélkül a lelkész nem képes kapcsolatba lépni a fogvatartottakkal. Amennyiben az ör nem úgy fogja fel a lelkész szerepét, mint aki a munkáját segíti azáltal, hogy a raboknak elviselhetőbbé teszi a büntetést, ezzel is csökkentve az agresszív, az addiktív illetve a szuicid viselkedésformák megnyilvánulásainak gyakoriságát, abban az esetben csak azt látja, hogy a lelkész is „munkát csinál” neki.

A legutóbb elvégzett interjúkban megkérdézett börtönlelkészek a korábbiaktól eltérő módon szinte kivétel nélkül arról számoltak be, hogy az intézet munkatársaival való együttműködésük jó, támogató jellegű. Többségük a személyzetet kifejezetten említette a munkáját segítő tényezők körében. Egyetlen olyan lelkész volt, aki úgy nyilatkozott, hogy mind a nevelőkkel, mind az örökkel való kapcsolata konfliktusos és egyfajta értetlenség jellemzi. Ennél fogva munkájának nehezítő körülményeiként értékelte a személyzet hozzáállását. Az általában jellemző jó kapcsolat azt mutatja, hogy a lelkészek elfogadják a börtönök különleges szabályait, és alkalmazkodnak a zárt intézetek különleges rendjéhez és légköréhez. Ennek alapján nem volt meglepő,

hogy többségükhöz szívesen fordul az állomány is olyan jellegű problémákkal, amelyek megoldásában a lelkészt tartják kompetensnek.

Azt az általános érvényű megállapítást lehet tenni, hogy a lelkész nem csupán a kettős jogállása, hanem feladatának jellege miatt is különleges státuszt élvez. Egyfelől része a börtönrendszernek, másfelől a személyzet körében is kívülállónak számít: Se nem őr, se nem nevelő, se nem pszichológus. Közvetlenül az intézet parancsnoknak van alárendelve, így egyik szervezeti egységhez sem kötődik, valójában ő maga mint osztályvezető jogállású közalkalmazott, egyszemélyes „szervezeti egység”. Munkájába pedig még a parancsnok sem „szólhat bele”, mert e tekintetben egyházi előljáróinak és egyházi törvényeinek tartozik engedelmességgel. Ebben a helyzetben a börtönlelkész személyisége meghatározó. Ezt a személyiséget az elfogadás és az együttműködésre törekvés kell, hogy jellemezze, mert többek között ez biztosítja számukra a sikeres működést.

Megfontolás érdemel, hogy a Szolgálat feladatai között nem szerepel az intézetben szolgálatot teljesítők felé nyújtott bármiféle szolgálat. Pedig nem kétséges, hogy a zárt intézményi keretek és az itt kiteljesedő fogvatartotti szubkultúra hatással van a személyzetre is. Korábbi és legutóbbi interjúk alapján az bontakozik ki, hogy mégiscsak ellátnak a lelkészek ilyen jellegű feladatot. Ez részükről nem valamiféle tudatos szembehelyezkedés a jogi normákkal, hanem lelkiismereti kérdés, hiszen hitük és egyházuk törvényei szerint segíteniük kell a rászorulókon. Még akkor is, ha ezt állami törvény külön nem írja elő. Mindemellett nem mutatható ki olyan legitim indok, amelyre tekintettel korlátozni lehetne az állomány által igénybe vehető lelkigondozói szolgáltatást. E megállapítás a rendvédelmi szervek egészére igaz.²⁴ Sőt az Ehtv. 3. § (2) bekezdés kifejezetten nevesíti a rendvédelmi szervek állományát, mint a vallásgyakorlás különleges alanyait, akik vallásgyakorláshoz való jogát a szolgálatteljesítés során biztosítani kell. Ezért határozottan úgy látom, hogy az állomány felé nyújtott egyházi szolgálatok szabályozatlansága a jelenleg hatályos IM rendelet egyik legkomolyabb hiányossága, amelyet pótolni szükséges.

3.3. A vallásgyakorlás legfőbb intézményes letéteményese

A börtönlelkész legelsősorban lelkész. Erre kapott elhívást, ez a hivatása. Az, hogy ezt közalkalmazotti jogviszonyban teszi, a hivatás szempontjából mellékesnek tekinthető. Sőt még az sem sokat nyom a latba, hogy hol, milyen körülmények között fejt ki szolgálatait.²⁵ A börtönlelkész – amennyiben egyházának is felszentelt papja – mindenekelőtt lelkész. Ezért természetes, hogy ugyanazokat az egyházi eszközöket, módszereket alkalmazza, amelyek a szabad világban is működő egyházi életet jellemzik. A módszereket tekintve ugyanez elmondható a laikus katolikus börtönlelkészekről is. Ennek megfelelően kerülnek megtartásra a közösségi alkalmak, az egyéni lelki gondozás, a csoportos beszélgetések, foglalkozások, esetleg filmklub. Ezeket az alkalma-

²⁴ SZABÓ Csaba: A katolikus lelképásztori szolgálat rendészeti aspektusának kutatása I. *Hadtudományi Szemle*, 7. évf., 1. 122.

²⁵ *Tizenöt éves a börtönlelkészi szolgálat* . i.m.

kat időről-időre „feldobja” egy-egy bibliai témájú vetélkedő, vagy más intézetekkel is közös imaalkalmak. Ezeket a módszereket adoptálják kellő módon a börtönviszonyok közé, annak érdekében, hogy az átadni kívánt üzenet, értékrendszer érthetővé, megélhetővé váljon a fogvatartottak számára is. A vallásszabadság részjogosultságai kimerítően fel nem sorolhatóak.²⁶ Ezért csak néhány markáns példát ragadok ki annak bemutatására, hogy BLSZ-nek milyen szerepe van a vallásszabadság gyakorlásában. Az egyéni vallásgyakorlás a szabad világban nem igényel egyházi közreműködést. A börtönök zárt világa azonban ettől némileg eltér. A fogvatartott nincs abban a helyzetben, hogy az egyéni vallásgyakorláshoz szükséges eszközöket, kegytárgyakat, vallásos irodalmat beszerezze. Ezért a börtönlelkész egyik feladata ezek biztosításában való közreműködés. Ugyancsak az egyéni vallásgyakorlás körébe tartoznak azok a vallási rítusok, amelyek teológiaiilag többnyire valamelyik szentségben öltenek testet. Ilyen a keresztség, a bérmlás, a konfirmáció, esküvő stb. Ezek némileg átmenetet képeznek az egyéni és a közösségi vallásgyakorlás között, mert ezeknek a rítusoknak a révén válik az egyén egy közösség tagjává. Ezekben való részesülés elképzelhetetlen az egyházak nélkül. A börtönlelkész feladatai közé tartozik az eltérő felekezetű személyek számára ezekhez a rítusokhoz igény szerinti hozzáférés érdekében más vallás felekezet közreműködésének biztosítása. Az egyéni vallásszabadságon túl kiemelt jelentőséggel bírnak a közösségi alkalmak. A vallás egyik attribútuma a közösségben való megélése. Ezért lényeges börtönlelkészi feladat a közösségi vallási alkalmak megtartása, avagy az eltérő felekezetű fogvatartottak számára más vallási közösség képviselőjének bevonása ebbe a szolgálatba.²⁷

3.4. Fókuszban a reintegráció?

Az alcím kérdésként való megfogalmazása azt hivatott kifejezni, hogy a BLSZ működésének a reintegrációban betöltött helye és szerepének megítélése közel sem egyöntetű és ellentmondásmentes. A Bv tv.-nek és a hatályos IM rendeletnek két újítása kiemelést érdemel. Az egyik, hogy kétségtelenül a reintegráció szolgálatába rendeli a börtönlelkészeket és általában az egyházi szolgálatokat. A másik, hogy beemeli és lehetővé teszi a börtönlelkész bevonását az utógondozásba. Társadalmi céljait tekintve helyeselhető a jogalkotói szándék. Az eddigi kutatási eredmények alapján úgy látom, hogy az egyházak tevékenységi köre beilleszthető a reintegrációs folyamatokba. Mindezek ellenére az egyházak képviselőinek egy részéről érthető értetlenkedés tapasztalható. Az interjúkban többek között a reintegráció és a börtönlelkészi szolgálat működése közötti összefüggésre is igyekeztem rávilágítani. Ennek megismerését szolgálta a BLSZ céljaira, a lelkész szerepfelfogására, az eredmények értelmezésére és a lelkészi szolgálatnak a reintegrációba való illeszkedésére vonatkozó kérdések.

²⁶ Vö. ÁDÁM Antal: *Bölcsélet, vallás, állami egyházjog*. Budapest–Pécs, 2007. 276. A szerző a teljesség igénye nélkül a lelkiismereti és a vallásszabadságnak mintegy húsz összetevőjét, részjogosítványát sorolja fel.

²⁷ Ld. HAJDÚ Miklós: A börtönpasztoráció lehetőségei. *Börtönügyi Szemle*, 2006/1.

A BLSZ *céljaira* vonatkozó kérdés csak az újabban felvett interjúkban került elő. Az eredmények meglehetősen egyöntetűek voltak. A börtönlelkészi szolgálat céljai semmiben nem különbözik a lelkészi szolgálatnak a szabad világban betöltött céljától. Ugyanaz az evangelizáció és lelki gondozás jellemzi, mint bármely más egyházi szolgálatot. Egyetlen plusz elem került elő az interjúkban, mégpedig a már említett koordináció.

A *szerepfelfogás* értelmezésében meghatározó és közös álláspont az volt, hogy a lelkészt nem lehet nevelőnek, vagy pszichológusnak tekinteni. Önmagukat egyértelműen lelkésznek tartják a szó legnemesebb teológiai értelmében, vagyis olyan személynek, aki Istent szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti. Ehhez természetesen hozzájárul egyfajta kívülállást megfogalmazó attitűd is. Sőt éppen a rendszeren kívüliségük az, amely a fogvatartottakban bizalmat ébreszt. Biztosak lehetnek abban, hogy amit a lelkésznek mondanak az bizalmas közlésnek számít. Erre vezethető vissza, hogy mind az újonnan, mint pedig a korábban felvett interjúk közös eleme, hogy a lelkész bizalmi fórumot is jelent. Ez nem jelenti azt, hogy egy készülő bűncselekményben, vagy szuicid kísérletben a lelkész a némaságával cinkos lenne. Ez egy kényes és nehéz terület, mert a lelkészt egyfelől köti az egyházi titoktartás, másfelől a józan ész és a keresztény etika szabályai szerint nem hagyhatja, hogy bárki olyat tegyen, amivel magának, vagy másnak ártana. Az egyházi titoktartás az állami jog számára érinthetetlen terület. Ezért a belső együttműködés rendszerében kell a lelkésznek kialakítania a bizalmon alapuló megfelelő egyensúlyi állapotot. *A lelkészek szerepfelfogása néhány esetben további szerepekkel egészül ki. Ezek igen változatos képet mutatnak.* A korábban végzett interjúk alapján a jellemző közös vonás, hogy egyikük sem tartja a szolgálatát hittérítésnek, evangelizációnak. A három felekezet részéről meghallgatott lelkészek háromféle szerepfelfogásról tettek bizonyosságot. A felekezeti megoszlásnak ebből a szempontból nincs relevanciája, azok meg sem jelentek a válaszokban, ezért erre nem térek ki. Egyik felfogás szerint a börtönlelkész arra hivatott, hogy a rabok számára az elvesztett emberi kapcsolatokat igyekezzen kompenzálni. Képletesen fogalmazva ő „az ember” az embertelen börtönvilágban azok számára, akik igénylik az emberi kapcsolatokat. A másik szerepfelfogást valló lelkész úgy fogalmazott, hogy a börtönlelkész nem más, mint „olaj”. Ennek a rövid meghatározásnak kettős értelmet tulajdonított. Az egyik szerint az olaj az, ami a lámpásban ég, maga körül fényt árasztva a sötétségben. Ebben a megközelítésben a börtönben elkeseredett, reménytelen emberek számára nyújt világosságot és vigaszt. Az „olaj” másik értelmezése arra a kenőanyagra vonatkozik, amely egy szerkezet alkatrészei közötti megfelelő kenést biztosítja a simább, gördülékenyebb működés érdekében. A lelkész ebben a viszonyrendszerben saját szerepét úgy fogja fel, mintha ő maga nem volna a szerkezet része, mert se nem rab, se nem smasszer, de ahhoz nyújt segítséget, hogy a rabokból és őrökből álló rendszer a lehető legjobban működjön a reintegrációs célok megvalósítása érdekében. Végül az utolsó szerepfelfogás szerint a börtönlelkész a nehéz helyzetben lévő emberek számára nyújt reményt és erőt. Az újabban végzett interjúk között megjelent a „látogató” szerepe. Ennek értelmezése bibliai kontextusban válik lehetővé. A „börtönben voltam és meglátogattatok” mondat Jézustól hangzik el és a vele való közösséget és törődést fejezi ki. Ebben a teológiai értelemben vett látogató az, aki akkor is törődik a fogvatartottal, amikor már már elfordult tőle, magára hagyta. Ez a szerep ugyanakkor markáns kívülállóságot is

kifejez. Ezt erősíti, hogy e szerepfelfogást követő lelkész a reintegrációt és a vallásos lelki gondozást két teljesen eltérő dimenzióban értelmezi. Figyelmet érdemel, hogy a személyzettel való legtöbb konfliktusról is ugyanő számol be. Ebből levonható az a következtetés, hogy a lelkészeket általában jellemző – és teljességgel érthető, elfogadható – kívülállóság túlzott hangsúlyozása az együttműködés rovására mehet. Ezt az érzékeny egyensúlyt a lelkésznek kell megtalálnia.

Mindhárom felekezet börtönlelkészei arról nyilatkoztak, hogy egyházukkal való kapcsolatuk laza, lényegét tekintve a kirendeléssel megszűnik számukra az egyházi hierarchia jelentősége. Ez nem azt jelenti, hogy a kirendelő egyház nem lenne segítőkész, de érezhető számukra, hogy kikerültek az egyházi vérkeringésből. Mutatja ezt az is, hogy a protestáns börtönlelkészek – az egyházközségi lelkészekkel ellentétben – nem tagjai egyházuk demokratikus elven működő döntéshozó testületeinek.

A szerepfelfogáshoz kapcsolódó kérdésként tettem fel azt, hogy mi az, amit a börtönlelkészek saját munkájukat tekintve *eredménynek* tartanak. A szerepfelfogásokhoz képest egzaktabb válaszokat kaptam. A korábbi interjúk esetében az eredmények bemutatásának sorrendje megegyezik a szerepfelfogások sorrendjével. Az első esetben a megkérdezett börtönlelkész konkrét esetben megtörtént, öngyilkosságról való lebeszélést, illetve az emberi értékek közvetítését tartja eredményként számon. Ez részben korrelál az emberi kapcsolatok pótlásáról vallott szerepfelfogással. A második esetben a lelkész már a lelkészi szolgálat pusztán létét is eredménynek tartja. Ezen túlmenően egzakt eredménynek tartja a 2 havonta megtartott családi istentiszteleteket, az egy hetes családi kapcsolat-tábort, illetve az általa életre hívott Reintegrációt Elősegítő és Megvalósító Körletet, ahol a fogvatartottak részt vehetnek a már említett családi istentiszteleteken és egyéb más vallási alkalmakon. Amennyiben ezek a kezdeményezések beváltják a hozzájuk fűzött reményt, akkor eredményként megfelelően korrelálnak az „olaj” szerepfelfogással. Végül pedig említést kell tenni arról az értékelésről, amely szerint eredmény a börtönszínház létesítése, illetve az, hogy a rabok egyike lelkésznek készül, melynek érdekében folyamatos előkészületeket tesz, többek között rendházának főnökével a későbbi papi szolgálat érdekében kapcsolatot tart. Az újabb interjúk jóval tágabb spektrumban határozták meg az eredménynek tekintett eseményeket. Egy adott vallás rítusainak gyakorlásától a visszaesés megelőzésig terjed a skála. E két végpont között jellemző a hitbeli megtérés, mint eredmény.

A lelkészi szolgálat és reintegráció közötti kapcsolat szignifikánsan mutatja a börtönlelkészi szolgálat világi és egyházi értelmezése közötti különbözőséget. Az állami jogalkotó és az intézet mint jogalkalmazó arra törekszik, hogy a lelkészi szolgálatot *expressis verbis* a reintegráció szolgálatába állítsa. Ez a szemlélet akkor válik kritikussá, amikor a világi szervek nem csak a társadalmilag hasznos célok, hanem az állam szolgálatába kívánják állítani az egyházakat. Az egyházak autonómiájának elvéből az következik, hogy az állam nem szabhat feladatokat az egyházaknak. Számíthat rájuk némely közszolgáltatás magas színvonalú nyújtásában, megjelölheti az együttműködés kívánatos területeit, de feladatot nem szabhat. Ezért ha a reintegrációban az állam partnernként számít az egyházak közreműködésére, akkor figyelemmel kell lennie az egyházi szolgálat sajátosságaira. Egyik ilyen sajátosság a lelkészi szolgálat értelmezése. A lelkész nem nevelő, nem pszichológus, hanem az emberi lelkek pásztora. Ez sajátos felhatalmazást és szolgálatot jelent. Ezért ha az állam úgy gondolja, hogy a börtönök-

ben az egyház feladata nem csupán a vallásgyakorlás jellemző egyházi szolgálatának ellátása, hanem más társadalmi célokat is szolgálnia kell, akkor ennek feltételeit nem a rendeleti jogalkotás szintjén kell megteremteni.

Mindezek előrebocsátásával nem meglepő, hogy az interjúkban megszólított lelkészek igen eltérő módon reagáltak a reintegráció és az általuk ellátott szolgálat közötti összefüggést feltárni igyekvő kérdésre. A már többször hivatkozott 15 éves évforduló alkalmából tartott kerekasztal beszélgetés is rávilágított arra, hogy a lelkészek egy része elfogadja az állam arra irányuló törekvését, hogy börtönlelkészek szolgálatát a reintegráció eszközeinek sorába illessze. Mások azonban e szolgálatnak önálló karaktert tulajdonítanak azzal a kitételrel, hogy amennyiben valaki a megtérés által válik hasznos tagjává a társadalomnak, az mindenki számára örömdetes. Abban azonban közmegegyezés mutatkozik, hogy nem lehet reintegrációs istentiszteletet tartani, mert ilyen egyszerűen nem létezik. Vagyis a lelkész lelkészi szolgálatot végez és nem reintegrációs szolgálatot. Ez még akkor is igaz, ha a vallási értékek átadása de facto reintegrációs hatást eredményez. Ugyanis a lelkész célja nem a társadalomba való visszavezetés, hanem Isten útjára vezetés. Ez két teljesen különböző cél- és eszközrendszer tétel, annak ellenére, hogy kimutathatóak a társadalmilag hasznos kapcsolódási pontok. A legutóbb elvégzett interjúkban megkérdezett lelkészek által adott válaszok két végpont között határozhatóak meg. Az egyik szerint a reintegrációnak és a börtönökben folyó lelkészi szolgálatnak semmi köze egymáshoz. Két teljesen eltérő fogalom, melyek közötti kapcsolat legfeljebb annyi lehet, hogy előnyös az, ha valaki a megtérés által reintegrálódik. A másik végpontot az a felfogás jelenti, amely szerint a lelkészi szolgálat maga a *reintegráció*. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a lelkészi szolgálat célja az evangélium hirdetése a megtérés érdekében. Ha pedig valaki megtér, akkor annak a személynek az értékrendje gyökeresen átalakul. A korábbi társadalmilag káros értékrendet tartósan felváltja az a fajta vallási értékrend, amely a hasznos társadalmi törekvéseket is előmozdítja. E két végpont közötti felfogásokat azok képezik, amelyek szerint a börtönlelkészi szolgálat az állami eszközöktől eltérő módon, eltérő célok és elvek mentén fejti ki hatását, de e célok összeegyeztethetőek az állam reintegrációs céljaival.

4. Összegzésként

Röviden összefoglalva az eddig megszerzett ismereteket leszögezhető, hogy börtönlelkész mindenekelőtt lelkész, akinek a célja ennek megfelelően az evangélium hirdetése. Ehhez ugyanazokat az egyházi szolgálatokat végzik, amelyeket a szabad világban is végeznek a lelkészek. Nincsenek külön reintegrációs vallási alkalmak és nincsenek külön reintegrációs eszközeik sem. Lelkészi szolgálatuk eszközeit adoptálják a börtönviszonyok közé. Olyan nexus volt megfigyelhető a rabok és a lelkészek között, ami a szabad világ gyülekezeti életében nehezen elképzelhető. Nem beszélhetünk túlzott bizalmaskodásról, vagy bármely ehhez hasonló kapcsolatról. Sokkal inkább az állapítható meg, hogy a lelkészek az evangélium terjesztésének érdekében alkalmazkodnak börtönügyekezeti kulturális sajátosságaihoz. Ez a fajta jó értelemben vett alkalmazkodás az általuk közvetíteni kívánt üzenet befogadásának záloga. Ahhoz, hogy az általuk tanított vallás hiteles tanúi lehessenek, üzenetüket le kell fordítaniuk

a prizonizációs folyamatok által döntően befolyásolt börtönkultúra nyelvére. Céljaik annyiban találkozik az állami célokkal, amennyiben a vallás tanításainak elfogadása egyben a fogvatartottak értékrendszerében beálló változást is jelent, melynek eredményeként elkerülük a visszaesővé válást. Az is megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtásra jellemző zárt intézményi keretek között a Börtönlelkészi Szolgálat működése a vallásszabadság és annak részét jelentő vallásgyakorlás alkotmányos garanciáját is jelenti. A szabályozott szervezeti keretek nélkül a zárt intézmény lakóinak vallásszabadsága lényegesen nehezebb és eshetőlegesebb lenne. A szabályozottság és a szervezeti keretek önmagukban véve is garanciális elemek, a működés megismert sajátosságai pedig azt mutatják, hogy a kereteket kitöltő tartalom révén a vallásszabadság alkotmányossága a börtönökben kellőképpen biztosított.